

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Christian Nilsson

Civilkurage

- En studie av en eventuell civilkuragelags legitimitet i svensk rätt

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Uta Bindreiter

Termin: VT 2015

Innehåll

ABSTRACT	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Introduktion	5
1.2 Syfte	6
1.3 Frågeställningar	6
1.4 Avgränsningar	7
1.5 Metod	7
1.6 Forskningsläge	8
1.7 Material	8
1.8 Disposition	8
2 GÄLLANDE RÄTT MED AVSEENDE PÅ	
UNDERLÅTENHETSBROTT	10
2.1 Inledning	10
2.2 Underlåtenhet i straffrätten	10
2.3 Garantläran	11
2.3.1 Garantlärans innebörd och funktion	11
2.3.2 Skyddsgaranter	12
2.3.2.1 Nära levnadsgemenskap	13
2.3.2.2 Frivilligt åtagande	14
2.3.2.3 Annan särskild yrkesskicklighet	14
2.3.3 Övervakningsgaranter	15
2.3.4 Eget föregående handlande	16
2.4 Skyldighet att avslöja och hindra brott	16
2.5 Sammanfattning	18
3 KRIMINALISERING	20
3.1 Allmänt	20

3.2	Teorier som kan ligga till grund för kriminalisering	21
3.3	Sammanfattning	22
4	CIVILKURAGELAG I NORGE	23
4.1	Allmänt	23
4.2	Lagstiftningen	23
4.3	Underlåtenhetsbrott	24
4.4	Allmän skyldighet att bistå nödställd	24
4.5	Reformarbetet	25
4.6	Sammanfattning	26
5	TIDIGARE FÖRSÖK ATT INFÖRA EN CIVILKURAGELAG	27
5.1	Allmänt	27
5.2	Straffansvarets gränser	27
5.3	Allmän skyldighet att hjälpa nödställda?	28
5.4	Sammanfattning	29
6	ANALYS	30
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	33

Abstract

Moral courage is frequently debated in Sweden, and despite the fact that several countries in our proximity have implemented a general legal duty to rescue a person in distress, Sweden has chosen not to implement such a legislation. The main purpose of this essay is to illustrate the different problems the legislator is facing regarding the possible insertion of a “moral courage law”. The essay accounts for the current legal position due to crime of omission, using legal dogmatic method, in order to let the reader form an opinion on however a “moral courage law” would constitute an expansion of this legal position. Today “the guarantor doctrine” mainly comprises crimes of omission in Swedish law, this somewhat vague legal construction exists mainly in doctrine and leading legal cases. The issue of implementing a “moral courage law” into the Swedish legal system has been subject to enquiry on various occasions. The outset of the essay is the general principles of criminalization that are considered to be the leading directive in Sweden today. Based on these general principles the arguments from the two latest enquiries are analyzed and systematized to give the reader the possibility to weigh the arguments, for- and against criminalization, against one another. The essay is comparative in order to give the reader insight to the “moral courage law” that exists in Norway. This comparison is justified since Norway is a country with a legal culture similar to the Swedish. The analysis of the essay distinguishes strong arguments both for as well as against a “moral courage law”. In the analysis of the essay, according to the authors own reflections, the moral criminalization argument carry particular strength. The legislator has not yet found these arguments convincing enough to justify legislation.

Sammanfattning

Civilkurage är ett flitigt debatterat område i Sverige, och trots att de flesta av våra grannländer har lagstiftning om en allmän handlingsplikt att bistå en nödställd person har Sverige valt att inte införa en sådan. Syftet med uppsatsen har varit att belysa de olika problem som lagstiftaren ställs inför vid ett eventuellt införande av en civilkuragelag. Uppsatsen redogör för hur gällande rätt är konstruerad vid underlåtenhetsbrott, genom klassisk rättsdogmatisk metod, för att läsaren lättare ska kunna bilda sig en uppfattning om i vilken utsträckning en lag om allmän handlingsplikt skulle komma att innebära en utvidgning. Det är främst garantläran som omfattar fall av handlingsplikt i svensk rätt idag, denna något oklara rättsfigur förekommer främst i praxis och doktrin. Frågan om ett eventuellt införande av en civilkuragelag i svensk rätt har varit föremål för utredning vid skilda tidpunkter. Uppsatsens utgångspunkt är de kriminaliseringsprinciper som allmänt anses vara vägledande vid kriminalisering. Utifrån dessa principer analyseras och systematiseras argumenten som förts fram i de två senaste utredningarna för att läsaren ska kunna väga de tydligaste ståndpunkterna för- och emot en kriminalisering mot varandra. Uppsatsen är komparativ med syfte att ge en bild av den i Norge gällande civilkuragelagens konstruktion och funktion, det är intressant då Norge är ett land med en rättskultur som är snarlik den svenska. Enligt uppsatsförfattarens egna reflektioner i uppsatsens analys framställs de moraliska kriminaliseringsargumenten som särskilt starka. Lagstiftaren har ännu inte ansett att dessa argument är så starka att de rättfärdigat lagstiftning.

Förord

Mitt intresse för huruvida civilkurage ska vara straffsanktionerat eller inte har väckts främst genom att ämnet har debatterats i media. Under min femte termin på juristutbildningen upptäckte jag att gränsdragningen för vem som kan ställas till ansvar för underlåtenhetsbrott är tämligen oklar, så jag bestämde mig för att undersöka huruvida ett allmänt ansvar skulle kunna vara aktuellt i de fallen då någon nödställd behöver hjälp. Jag vill tacka min handledare Uta Bindreiter för värdefull kritik och hjälpsamma råd. Jag vill även tacka mina vänner Elin Sönerdahl, Ida Hermansson, Johanna Ivarsson för genomläsning och tips.

Förkortningar

Bet.	Betänkande
BrB	Brottsbalk (1962:700)
FB	Föräldrabalk (1949:381)
JuU	Justitieutskottet
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Ot.prp.	Odelstingsproposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
Rt.	Norsk rättstidende
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Introduktion

Att hjälpa en medmänniska i nöd utan fara för eget liv och hälsa kan tyckas självklart för de flesta. Detta till trots händer det incidenter där människor inte ingriper när en annan person är i nöd. Maciej Zaremba skrev i mitten av 1990-talet en artikel där han skarpt kritiserade att det i svensk rätt saknades en allmän skyldighet att hjälpa en nödställd person.¹ I artikeln förekommer ett berömt exempel som illustrerar problematiken kring att det saknas en civilkuragelag.² Exemplet går ut på att en flanör kommer gående och upptäcker ett litet okänt barn som är på väg att drunkna i en vattenpöl. Istället för att ingripa och rädda barnet, tänder flanören en cigarett och går där ifrån. Med dagens gällande lagstiftning skulle flanörens beteende inte vara straffbart. Det illustrerade exemplet pekar på vad de allra flesta ur moralisk synpunkt skulle kalla ett straffvärt beteende, men frågan är, ska den moraliska plikten att ingripa sammanföras med en juridisk plikt?

Problematiken omfattar även handlingsplikt då någon person befinner sig i en farlig situation, orsakad av någon annans brottsliga handling. Skyldigheten att agera i dessa situationer får anses vara något mera begränsad än då det gäller att bistå en nödställd person. I farliga situationer går handlingsplikten snarare ut på att varna, tillkalla hjälp eller anmäla ett brott. Medan handlingsplikten då en person är nödställd är av det mer handgripliga slaget, exempelvis att dra upp någon ur vattnet.

Frågan huruvida det ska vara straffbart att inte hjälpa en nödställd person har varit uppe för utredning vid ett flertal tillfällen. Dock har det varje gång stannat vid att en sådan lagstiftning inte är nödvändig.³

Olika aspekter kan anläggas på problematiken kring införandet av en civilkuragelag. Lagstiftning kan fungera moralbildande för att få invånarna

¹ Zaremba 1996, s. 26ff.

² I uppsatsen används civilkuragelag och (lag om) allmän skyldighet att hjälpa nödställd eller person som befinner i en farlig situation synonymt, vilket är helt i linje med hur den mer nutida debatten om bestämmelsen formuleras. Se t.ex. SOU 2011:16, s. 13.

³ Se bl.a. SOU 2011:16 och SOU 1996:185

att agera på ett särskilt vis. Samtidigt måste försiktighet råda vid nykriminalisering så att inte befolkningen tappar förtroendet för rättssystemet. Vidare måste den förmodade effekten av den nya lagstiftningen vägas in. Då syftet med lagstiftningen skulle vara att förmå människor att hjälpa andra människor som befinner sig i nöd, så blir frågan om strafflagstiftning skulle påverka människors vilja att ingripa. Det förefaller vara så att de allra flesta människor ser det som sin moraliska plikt att ingripa när andra människor är i nöd. Påverkar då ett hot om straff övriga personer som inte ingriper för att bistå en nödställd människa av moraliska anledningar?

1.2 Syfte

Det övergripande syftet är att undersöka problematiken kring kriminalisering av underlåtenhet att bistå en nödställd person, samt belysa vilka positiva respektive negativa aspekter som framträder inför ett eventuellt införande av en civilkuragelag.

Dessutom avser uppsatsen för det första, att redogöra för vad gällande rätt statuerar vid underlåtenhetsbrott; och för det andra att redogöra för vilken omfattning denna lagstiftning kan tänkas ha, samt huruvida de fall som faller utanför gör det befogat att införa en allmän skyldighet att bistå nödställd; slutligen har uppsatsen till syfte att undersöka rättsläget i Norge och jämföra det norska systemet med det svenska.

1.3 Frågeställningar

Uppsatsens primära frågeställning är:

- Vilka argument talar för respektive emot ett införande av en civilkuragelag i Sverige?

Vidare undersöks i uppsatsen följande frågeställningar:

- Hur ser rättsläget ut idag vid underlåtenhetsbrott?
- Vilken funktion har civilkuragelagen i Norge?

1.4 Avgränsningar

Vid genomgången av idag gällande rätt vid underlåtenhetsbrott kommer jag att lägga fokus på garantläran och skyldigheten att avslöja och hindra brott. Eftersom uppsatsen avhandlar en allmän skyldighet att bistå nödställd, så kommer genomgången av garantläran ha tonvikt på underlåtenhetsbrott där personer kommer till skada. Jag kommer inte att ha möjlighet att redogöra för övrig lagstiftning angående underlåtenhetsbrott, exempelvis har trafik- och sjöfartslagstiftningen regler om straffbar underlåtenhet.

Genomgången av de utredningar som finns angående möjligheten att införa en civilkuragelag kommer att vara begränsade till de två senaste offentliga utredningar som gjorts på området.

I den komparativa delen kommer jag att fokusera på hur rättsläget ser ut i Norge då de har lagstiftning på området, samt att deras rättskultur har stora likheter med den svenska. Inga andra länders civilkuragelagar kommer att undersökas i uppsatsen.

De rättsfilosofiska ställningstaganden som speglar vad som fällt avgörandet i besluten att inte införa en civilkuragelag kommer att presenteras kortfattat. Läsaren förutsätts ha grundläggande förkunskap inom straffrättens område.

1.5 Metod

Nuvarande rättsläge vad gäller straffbar underlåtenhet har i enlighet med en rättsdogmatisk metod klargjorts genom analys av de traditionella rättskällorna lagstiftning, förarbeten, praxis och doktrin. Jämförelsen med norsk rätt görs för att ge läsaren en förståelse för hur en civilkuragelag fungerar i praktiken i ett land med en till svensk rätt närliggande rättskultur.

Den komparativa metoden kan därmed sägas ge en fördjupad förståelse för en civilkuragelags konstruktion och funktion. Fortsatt i uppsatsen har jag valt ett kritiskt perspektiv genom att lyfta fram och väga olika kriminaliseringsargument mot varandra för att svara på frågeställningarna.

1.6 Forskningsläge

Tidigare forskning på området består i Sverige främst av artiklar, bl.a. Abrahamsson, *Är civilkurage något att lagstifta om?*, 2011, samt Bauhn, *Rätt och orätt i lag och moral: ett normativt perspektiv på svensk rättskipning* 2012. Fokus har i dessa artiklar legat på rätts- och moralfilosofiska teorier.

1.7 Material

Utgångspunkten för mitt arbete kommer att vara SOU 2011:16. Den något oklara garantläran belyses bäst genom undersökning av doktrin, även om en del intressanta rättsfall som finns på området kommer att ingå i arbetet. Uppsatsens fokus kommer att ligga på Jareborgs verk dels då han är en stor auktoritet inom straffrätten, dels eftersom hans ställningstagande är att det inte inom garantläran krävs rättslig plikt för att befinna sig i garantställning, och detta tycks vara i linje med vad Högsta domstolen uttalar i det senaste rättsfallet om garantläran. Trots befintlig norsk lagstiftning på området förekommer relativt sparsamt med praxis, så även i den komparativa delen kommer tyngdpunkten att ligga på doktrin.

1.8 Disposition

Uppsatsen är disponerad så att andra kapitlet innehåller en genomgång av gällande rätt avseende underlåtenhetsbrott med fokus på garantläran. Även regleringen kring underlåtenhet att avslöja och hindra brottslighet undersöks. Kapitel tre består av några av de viktigaste kriminaliseringsprinciper som anses ligga till grund vid skapandet av ny

strafflagstiftning, och vilken innebörd dessa principer får vid kriminalisering av området. Det fjärde kapitlet innehåller en komparation med norsk rätt, det ska belysa de för och nackdelar som går att utröna i en stat där en civilkuragelag existerar. Vidare följer ett kapitel som innehåller tidigare försök att införa en civilkuragelag, där de två senast genomförda offentliga utredningar på området som finns ligger till grund för arbetet. Slutligen följer en analys av det konkreta arbete som framkommit tidigare i uppsatsen.

2 Gällande rätt med avseende på underlåtenhetsbrott

2.1 Inledning

Sverige har inte infört någon allmän handlingsplikt för att bistå en nödställd person, trots att flera grannländer har en sådan.⁴ Däremot finns lagstiftning angående underlåtenhetsbrott som är avgränsad antingen vad gäller personkretsen som omfattas, eller vad gäller situationen som den underlåtande personen befinner sig i. I det föreliggande kapitlet presenteras dels rättsfiguren som gäller för underlåtenhetsbrott som är avgränsade till personkretsen den s.k. garantläran, dels brottsbalken (BrB) 23 kap. 6 § skyldighet att avslöja brott, som är avgränsad till situationen pågående brottslighet. Kapitlet inleds med en kort genomgång av vad som gäller allmänt vid underlåtenhet i svensk strafflagstiftning.

2.2 Underlåtenhet i straffrätten

I doktrin uttrycks generellt att underlåtenhet att handla till viss del kan anses mindre straffvärt än att utföra en förbjuden handling, beroende på att vid ett förbud avskärs endast ett handlingsalternativ medan vid ett påbud avskärs alla handlingsalternativ utom ett.⁵

En inledande indelning av brotten i svensk rätt kan göras i omissivdelikt och kommissivdelikt, indelningen avser brottstyper i motsats till konkreta brott. Vilken form av brottstyp det är fråga om går att utläsa ur lagtexten. Omissivdelikt innebär att underlåtenhet att handla uttryckligen är kriminaliserat, ett exempel på denna brottstyp är fyndförseelse BrB 10 kap 8§.

⁴ Exempelvis Norge, Finland och Danmark har idag en civilkuragelag, (jmf SOU 2011:16 s. 45-55).

⁵ Asp, Ulväng, Jareborg s. 105.

Kommissivdelikten innefattar brottstyper som kan begås genom handling såväl som genom underlåtenhet om ordalydelsen tillåter det.⁶

Huvudregeln vid tillämpning av kommissivdelikt som överträts genom underlåtenhet är att den underlåtande ska befinna sig i garantställning.⁷

2.3 Garantläran

2.3.1 Garantlärans innebörd och funktion

Garantläran infördes i svensk straffrättslära från tysk teoribildning genom Ivar Strahl. Garantläran har sedan kommit att utvecklas vidare i doktrin av företrädesvis två personer, nämnda Strahl men även av Nils Jareborg.⁸ Garantlärans primära funktion är att avgränsa vilka personer som kan tänkas vara straffrättsligt ansvariga vid underlåtenhet.

Garantläran har tolkats så att det ansvar som uppstår genom underlåtenhet, åläggs genom utnyttjande av laganalogi eller extensiv tolkning. En sådan tolkning skulle gå emot legalitetsprincipen då principen ska fungera som en garanti för rätts säkerheten, vilket skulle innebära att det föreligger bl.a. ett analogiförbud och ett förutsebarhetskrav. Detta synsätt anses numera felaktigt då verben som används i brottsbeskrivningarna främst avser handlingar, men de är av sådan karaktär att de även kan beteckna underlåtenhet. Därför är det inte fråga om laganalogi eller någon extensiv tolkning av en brottsbeskrivning när garantläran tillämpas, och någon konflikt med legalitetsprincipen föreligger således inte.⁹

Tillämpningsområdet för garantläran är tämligen diffust, och det går inte att uppställa någon exakt definition av garantläran eller veta var gränsen för tillämpningen går. Praxis på området är något knapphändig, dock uttalade Högsta domstolen i ett rättsfall från 2005 att ansvar för den som underlåter att ingripa i ett rent fysiskt orsakssamband endast kan komma ifråga om det

⁶ Jareborg s. 181ff.

⁷ Asp, Ulväng, Jareborg s. 106.

⁸ SOU 2011:16 s. 18.

⁹ Asp, Ulväng, Jareborg s. 110.

finns en särskild anledning att ingripa. Gärningsmannen ska alltså befinna sig i garantställning.¹⁰

Ansvar för underlåtenhet att avvärja en effekt, förutsätter inte enbart att den underlåtande intar garantställning utan även att underlåtenheten framstår som lika straffvärd som effekt orsakad genom handling¹¹. Förväntansgrundlaget utgör vad en person på objektiva grunder kan anses vara skyldig att göra för att avbryta ett händelseförlopp, det är endast underlåtenhet att utföra förväntade handlingar som kan anses straffbara.¹² Förväntan att handla torde endast vara en anvisning om att det finns en problemställning, de rättsregler som konstituerar en icke-straffrättslig plikt att handla är vare sig nödvändiga eller tillräckliga för att en person ska befinna sig i garantställning.¹³

Det krävs således dels att underlåtenheten rymms under ordalydelsen i brottsbeskrivningen, dels att gärningsmannen befunnit sig i garantställning. Garantläran kan delas upp i två underkategorier: skyddsgaranter och övervakningsgaranter. Den som själv sätter igång ett händelseförlopp intar garantställning p.g.a. eget föregående handlande, denna typ kan sorteras in under endera kategorin.

2.3.2 Skyddsgaranter

Skyddsgarantställning behöver troligtvis grunda sig i ett avhängighetsförhållande eller en relation som innebär att någon då den utsatt sig för en risk, förlitar sig på att någon annan vid behov ingriper.¹⁴ Skyddsgaranten är skyldig att avvärja risker som hotar någon eller något som de har en skyldighet att skydda.¹⁵ Skyddsgarantställning torde därmed kunna grunda sig i nära levnadsgemenskap, frivilligt åtagande eller annan särskild yrkeskunskap.

¹⁰ NJA 2005 s. 372.

¹¹ Strahl s.320.

¹² Sjögren s. 172.

¹³ Jareborg s. 186 ff.

¹⁴ Ibid s. 193.

¹⁵ SOU 1996:185 s. 313.

2.3.2.1 Nära levnadsgemenskap

En rättslig relation är varken tillräcklig eller nödvändig för att grunda skyddsgarantställning genom nära levnadsgemenskap.¹⁶ Den starkaste relationen för att grunda denna form av skyddsgarantställning torde vara den mellan föräldrar och barn. I föräldrabalken (FB) 6 kap. 2-4 §§ framgår föräldrars tillsynsansvar gentemot sina barn, ett argument som kan användas för att föräldrar ska kunna dömas till straffansvar för underlåtenhet att skydda sitt barn.¹⁷ I ett äldre rättsfall från 1930 dömdes en moder för vållande till annans död, då hon brustit i tillsynen av sitt barn som till följd därav avlidit av följderna.¹⁸ Undantagsvis skulle eventuellt även relationerna barn – föräldrar, make – make, medlemmarna i ett hushåll som sammanbor kunna grunda skyddsgarantställning.¹⁹

Det är oklart hur stor den aktuella kretsen är vid garantställning men Högsta domstolen öppnade i ett rättsfall från 2013 för att styvföräldrar skulle kunna ses som skyddsgaranter, beroende på hur stort inflytande som styvföräldern haft över barnets omvårdnad och fostran.²⁰ I det aktuella fallet friades styvfadern från ansvar för underlåtenhet att i tid få barnet under sjukhusvård då barnet skållat handen på varmt vatten och fått allvarliga brännskador. Styvfadern ansågs inte haft tillräckligt inflytande över barnets omvårdnad och fostran för fällande dom. Det intressanta är Högsta domstolens öppning för styvföräldrars ansvar. Även andra relationer skulle eventuellt kunna komma att konstituera ansvar. Möjligtvis kan ett barn som åtagit sig att vårda sin åldrande förälder och underlåter att se till att föräldern får läkarvård i tid, åläggas samma ansvar.²¹

¹⁶ Asp, Ulväng, Jareborg s. 113.

¹⁷ Strahl s.322.

¹⁸ NJA 1930 s. 122.

¹⁹ Jareborg s. 193.

²⁰ NJA 2013 s. 588.

²¹ Sjögren s. 183.

2.3.2.2 Frivilligt åtagande

Avgörande för om skyddsgarantställning ska anses uppkomma är om någon intagit skyddsställning, och andra som förlitar sig på detta avstått från att vidta skyddsåtgärder eller utsatt sig för en risk.²² Ett avtal är inte avgörande men kan ha betydelsen att det genom avtalet framgår vilka risker som garanten ska avvärja. Ett exempel från praxis är: En läkare som åtagit sig att behandla en patient.²³

2.3.2.3 Annan särskild yrkesskicklighet

Handlingsplikten uppstår exempelvis genom tjänsteplikt eller offentlig ställning. Utgångspunkten är då BrB 20 kap. 1 § om tjänstefel, men steget därifrån till att utkräva ansvar enligt exempelvis BrB 3 kap. torde vara tämligen långt. Det torde krävas att skyldigheten att ingripa är preciserad att avse vissa personer eller viss egendom etc. Att en offentlig tjänsteman underlåter att göra något som faller under lag eller instruktion torde inte nödvändigtvis leda till att han ska vara straffrättsligt ansvarig.²⁴ En läkare som går förbi och hittar en sjuk eller skadad person och underlåter att hjälpa till blir således inte ansvarig, medan en polis som är ansvarig för att vakta en psykiskt sjuk person troligtvis blir ansvarig om polisen låter personen ta livet av sig.²⁵

Skyddsgaranten torde inte ha skyldighet att ingripa då en vuxen normalt psykiskt frisk person utsätter sig för fara medvetet, då får intresset att förhindra skada stå tillbaka för intresset att envar ska få bestämma över sitt eget liv (exempelvis vid självmordsförsök).²⁶

²² Jareborg s. 193.

²³ NJA 1946 s. 712.

²⁴ Strahl s.323.

²⁵ Asp, Ulväng, Jareborg s. 114.

²⁶ Ibid s. 114.

2.3.3 Övervakningsgaranter

Övervakningsgaranten är skyldig att ingripa då det råder en fara som härrör från ett visst ursprung, som garanten har koppling till. Det krävs att det finns särskild anledning att utgå från att den ansvarige personen ser till att ingen utomstående kommer till skada.²⁷

Ägaren till djur, maskiner, byggnader eller andra farokällor är skadeståndsrättsligt ansvariga för skador som uppkommit genom försumlighet att övervaka dem. Även straffrättsligt ansvar synes befogat. Ansvaret bör dock rimligen begränsas så att om farokällans tillstånd eller aktivitet varit ett kontrollerat resultat av en medveten handling, så vore denna ett otillåtet risktagande i förhållande till den genom underlåtenhet orsakade följden.²⁸

Den som genom lag eller liknande har att ansvara för att en anordning är i fullgott skick torde vara skyldig att avhjälpa brister eller i vart fall varna för risker. Hus, trädgårdar, restauranger och dylikt är i sig inte relevanta farokällor och ingen ansvarar för att förhindra vad som försiggår där. Det kan däremot vara brottsligt att underlåta att sanda en trottoar eller underlåta att snöröja ett tak.²⁹

Straffrättsligt ansvar kan även uppkomma för att någon som är satt att vårda eller övervaka någon annan. Då är garanten skyldig att se till personen som den har ansvar för inte orsakar ett sådant kausalförlopp som kan anses konstituera brott. Sådant ansvar torde kunna uppkomma antingen genom en rättslig övervakningsplikt eller befälsställning. Några exempel på sådan övervakningsgarantställning kan vara förmyndare – myndling, lärare – skolbarn eller militärt befäl och underordnad.³⁰

²⁷ Asp, Ulväng, Jareborg s. 115.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid s. 115.

³⁰ Ibid s. 116.

2.3.4 Eget föregående handlande

Handlingsplikt kan uppkomma om en person underlåter att avvärja en fara som han själv skapat. Det krävs för ansvar att personen genom en otillåten handling har satt igång ett händelseförlopp som är på väg att resultera i en brottsbeskrivningsenlig handling. För att kunna hålla någon ansvarig för underlåtenheten krävs att förutsättningarna för ansvar genom handling inte är uppfyllda. Gärningsmannen blir då alltså ansvarig för underlåtenheten att avbryta kausalkedjan.³¹

2.4 Skyldighet att avslöja och hindra brott

BrB 23 kap. 6 § 1 st. stadgar en skyldighet att avslöja brott medan 2 st. samma paragraf stadgar en skyldighet att hindra brott. I båda fallen krävs för straffbar underlåtenhet att gärningen i fråga fortskridit så långt att straff kan följa. Bestämmelserna fungerar även som reservbestämmelser i sådana fall då någon misstänks för brott eller medverkan, men inte kan bevisas vara skyldig till mer än att ha känt till brottet på förhand.³²

Straffbar underlåtenhet att avslöja brott inträffar enligt lagen då någon inte i tid anmäler eller eljest avslöjar brott som är å färde³³, om det kan ske utan fara för honom själv eller hans närmaste. Straffbar underlåtenhet att avslöja brott förutsätter att så är särskilt föreskrivet, och det är bara vissa grövre brott som omfattas av bestämmelsen. Brott som omfattas är exempelvis mord, dråp, grov misshandel och rån. Omfattningen har kommit att utvidgas dels 1998 då vissa grova sexualbrott såsom våldtäkt kom till, dels 2005 då en del grova sexualbrott riktade mot barn kom att omfattas.³⁴ En anmälan till polis är det som i första hand avses, men även meddelande till den som är hotad av brottet torde vara tillräckligt om det leder till att

³¹ Asp, Ulväng, Jareborg s. 122 ff.

³² Holmqvist m.fl. kommentaren till BrB 23 kap 6§ s.2 ff.

³³ Lagtextens formulering.

³⁴ SOU 2011:16 s. 29 ff.

brottet avvärjs.³⁵ Lagrummet stadgar ingen skyldighet att avvärja brott på annat sätt än genom avslöjande. Ett brott som kommit till fullbordan omfattas inte, då lagtexten talar om brott som är å färde. Det är dock tillräckligt att förberedelse, stämpling eller försök till brott ägt rum, förutsatt att gärningen är straffbelagd på ett sådant stadium. Situationer där gärningspersonen gjort vad som ankommer på honom för brottets fullbordan, men effekten inte uppstått torde emellertid brottet fortfarande vara å färde.³⁶ Straffansvar följer emellertid troligtvis inte om avslöjandet kan anses varit verkningslöst, det krävs dock troligtvis inte att underlåtenheten varit orsak till att fullbordat brott utförts.³⁷ Rekvisitet att anmälan ska ske om så kan göras utan fara för handlingspliktige eller någon av hans närmaste, torde förstås så att risk för att själv eller någon närstående blir åtalad eller riskerar repressalier av de skyldiga bör leda till ansvarsfrihet.³⁸

Straffbar underlåtenhet att hindra brott tillkommer en begränsad personkrets, nämligen föräldrar, andra uppfostrare och förmyndare i förhållande till den som står under deras vård eller lydnad. Uttrycket syftar till ett faktiskt förhållande mellan uppfostrare och underårig som bör medföra förpliktelse att utöva tillsyn över den underårige, förutom adoptivföräldrar kan exempelvis lärare under vissa betingelser vara handlingspliktiga.³⁹ Bestämmelsen omfattar alla typer av brott, till skillnad från bestämmelsen om skyldighet att avslöja brott. Vad som anses vara brott är detsamma som redogjorts för vad gäller skyldighet att avslöja brott.⁴⁰ Undantag från bestämmelsen är då handlingen, som anses krävas av den handlingspliktige, utgör en fara för honom eller närstående. Det är rimligt att ha måttliga anspråk för hur stor ansträngning det går att kräva av den underlåtande, den underlåtna handlingen ska ha varit möjlig att genomföra.⁴¹

³⁵ Holmqvist m.fl. kommentaren till BrB 23 kap 6§ s.2 ff.

³⁶ Ibid s.2 ff.

³⁷ Jareborg s. 420.

³⁸ Holmqvist m.fl. kommentaren till BrB 23 kap 6§ s.2 ff.

³⁹ Ibid s.2 ff.

⁴⁰ Ibid s.2 ff.

⁴¹ Ibid s.2 ff.

Bestämmelserna är sparsamt förekommande i rättspraxis, men ett omtalat rättsfall är det s.k. Kodemålet.⁴² En ung man J.H, misshandlas svårt av tre skinnskallar och dränks sedermera i en sjö av två av skinnskallarna. Händelseförloppet var relativt utdraget i tiden, det pågick åtminstone under en och en halv timme. En fjärde skinnskalle som umgåtts med de tre övriga under kvällen för gärningarna, bevittnade stora delar av händelseförloppet. Han gjorde inga ansträngningar för att anmäla brottet, trots att han hade en mobiltelefon med sig. Skinnskallen som underlät att avslöja brottet dömdes enligt reglerna i BrB 23 kap. 6§. Hovrätten uttalade att det inte kunde uteslutas att polisen hunnit fram till platsen för att förhindra brottet, därmed skulle den underlåtande personen agerande anses falla under tillämpningsområdet för BrB 23 kap. 6§ och tilldömas straffansvar. Trots att det handlar om ett hovrättsfall och således inte kan anses vara praxis så speglar det hur lagrummet har kommit att tolkas.

Regeringen avfärdade i början av 2000-talet ett förslag som gick ut på att det skulle krävas att underlåtenheten varit orsaken till att brottet kommit till stånd, för att dömas till ansvar för straffbar underlåtenhet.⁴³ En samlad bedömning av rättsläget för tillfället torde innebära att det för straffansvar är tillräckligt att det inte kan uteslutas att ett avslöjande av ett pågående brott skulle haft räddande inverkan på en persons liv eller hälsa.⁴⁴

2.5 Sammanfattning

Genomgången i kapitlet visar på att gällande rätt innehåller handlingsplikt som är avgränsad till en viss personkrets som är ansvarig för vissa personer, deras handlande eller för vissa farokällor. Det finns som framgått i viss utsträckning även en allmän skyldighet att hjälpa nödställda om de är utsatta för brottslig handling. De mest straffvärda fallen av underlåtenhet att bistå

⁴² RH 1997:1

⁴³ Prop. 2000/01:85 s. 18 ff.

⁴⁴ SOU 2011:16 s. 34.

en nödställd omfattas således av gällande strafflagstiftning.⁴⁵ En allmän skyldighet att bistå nödställd skulle alltså komma att omfatta övriga fall av underlåtenhet t.ex. när en person är nödställd genom en olyckshändelse, och någon utan koppling till den drabbade upptäcker vad som är på väg att hända.

⁴⁵ Prop 2000/01:85 s.21 ff.

3 Kriminalisering

3.1 Allmänt

Kriminalisering är att genom lagstiftning belägga en viss gärningstyp med straff. Som regel uttalas åsikten att principen om *Ultima ratio* bör vara rådande.⁴⁶ Principen går ut på att kriminalisering bör avse de mest förkastliga gärningarna, och väljas som sista utväg när alla andra styrmedel är otillräckliga.⁴⁷ Vilken innebörd uttrycket ”sista utvägen” ska ges konkret är däremot mer oklart.⁴⁸ En restriktiv hållning till nykriminalisering anses nödvändig dels därför att straffhot innebär en inskränkning på individens valfrihet då det är tänkt att styra individens val, dels då den som begår den kriminaliserade gärningen och upptäcks drabbas av straff.⁴⁹ En allt för utbredd användning av kriminaliseringsinstitutet kan leda till ett minskat förtroende för rättssystemet, vilket kan innebära att färre brott klaras upp.⁵⁰

Det talas om en gärningstyps straffvärde som huvudprincip vid kriminalisering, vilket innebär att särskilt skyddsvärda intressen bör beaktas. Med straffvärde avses att det finns goda skäl att belägga en viss gärning med straff. Även huruvida en reglering kan anses bli effektiv bör få viss avgörande betydelse.⁵¹

Vidare anses det betydligt enklare att kriminalisera än att avkriminalisera. Detta beroende på tanken att ett straffbud som avlägnas tolkas som att statsmakten intar en mer gynnsam moralisk hållning till det beteende som avkriminaliseras, varvid befolkningens moraliska inställning ändras och beteende vidtas i större utsträckning.⁵²

Sammantaget torde det vara relativt okontroversiellt att en kriminalisering av en viss gärningstyp behöver rättfärdigas, och en form av bevisbörda (om det går att tala om en bevisbörda i sammanhanget) initialt

⁴⁶ Lernestedt s. 15.

⁴⁷ Asp, Ulväng, Jareborg, S.41.

⁴⁸ Lernestedt s. 15.

⁴⁹ Ibid s. 15 ff.

⁵⁰ Ibid s. 16.

⁵¹ Asp, Ulväng, Jareborg, S.40.

⁵² Lernestedt s. 122.

vilar på den som förespråkar en kriminalisering. Vad som krävs för att denna bevisbörda ska anses uppfylld är dock mer oklart.⁵³ Regeringen har uttalat att det krävs att det oönskade beteendet kan föranleda påtaglig skada eller fara och är av sådan art att en straffsanktion krävs med hänsyn till gärningens allvar, att inga alternativa sanktioner står till buds, samt att en straffsanktion kan förväntas utgöra ett effektivt medel mot det oönskade beteendet.⁵⁴

3.2 Teorier som kan ligga till grund för kriminalisering

De teorier som behandlas är tänkta att ge svar på vilket syfte som ligger bakom en tilltänkt kriminalisering samt hur bestraffande kan försvaras.

Allmänprevention är systemets övergripande syfte. Innebärande att straffet i det enskilda fallet fyller syftet att visa att straffhotet var sant.⁵⁵ Utan en tro på allmänpreventiva effekter kan systemet framstå som brutalt och omoraliskt.⁵⁶ De allmänpreventiva teorierna kan delas in i två huvudgrupper: avskräckande och moralbildande. Det anses avskräckande att befolkningen genom straffhot samt straff ges skäl att inte handla på ett sätt som anses skadligt eller förkastligt.⁵⁷ Utifrån ett moralbildande perspektiv anses straffhot och straff skapa en internaliserad instinkt emot att begå en viss gärning.⁵⁸ Denna internalisering anses vara av särskild betydelse då det är sällsynt att någon som är på väg att begå en gärning överväger vilka skäl som talar för eller emot.⁵⁹ Allmänprevention kan anses ge såväl negativ som positiv legitimation på kriminaliseringsstadiet beroende på huruvida de preventiva effekterna kan göra åtgärden berättigad.⁶⁰

Kriminalisering kan även ha en symbolfunktion, genom att en gärning då utpekas som socialt förkastlig. Symbolfunktionen framgår dels genom att någon kan pekats ut som moraliskt ansvarig, dels genom att straffbudet

⁵³ Lernestedt s. 16.

⁵⁴ Prop 1994/95:23 s. 55: jmf SOU 2008:3 s. 300.

⁵⁵ Lernestedt s. 116.

⁵⁶ Asp, Ulväng, Jareborg, s. 31.

⁵⁷ Ibid. s. 34.

⁵⁸ Lernestedt s. 116.

⁵⁹ Asp, Ulväng, Jareborg, s. 35.

⁶⁰ Lernestedt s. 118.

föreskriver hur förkastlig en brottstyp är.⁶¹ Det finns inget tydligare sätt för statsmakten att visa för befolkningen hur socialt oacceptabel en gärning är än kriminalisering. Symbolfunktionen är dock inte ensam tillräcklig för att motivera en kriminalisering.⁶²

Vidare talas det om vedergällningsprincipen som en möjlig bakomliggande teori till kriminalisering. Straffet anses vara något som brottslingen förtjänat beroende på sitt tidigare agerande, detta oavsett eventuella konsekvenser i framtiden. För att duga som grund till kriminalisering krävs att det kan anses finnas en högre makts förutbestämda värdering om vilka gärningstyper som ska kriminaliseras, det kan vara en guds eller den naturliga rättens kriminalisering. Vedergällning kan idag knappast anses motivera en kriminalisering.⁶³

3.3 Sammanfattning

Försiktighet bör iakttas vid nykriminalisering för att upprätthålla ett väl fungerande straffrättssystem. Det går att tala om att utgångspunkten bör vara att undvika kriminalisering. Det torde främst vara de allmänpreventiva verkningarna som ska vara så tydliga att de rättfärdigar en kriminalisering, till viss del kan även symbolverkningarna beaktas.

⁶¹ Lernestedt s. 120.

⁶² Asp, Ulväng, Jareborg, s. 35.

⁶³ Lernestedt s. 119.

4 Civilkuragelag i Norge

4.1 Allmänt

I Fredrikstad i Norge inträffade 2009 en uppmärksammande händelse där en ung flicka föll ihop på en gångstig, och blev liggande svårt sjuk utan att få hjälp av förbipasserande. Polischefen i Fredrikstad uttalade att trots att underlåtenhet att ingripa är straffbart skulle det vara problematiskt att få någon fälld för brottet, hur hjärtlös personen än kan framstå. Norsk rätt innehåller en bestämmelse om allmän skyldighet att bistå nödställd⁶⁴. Norge har en rättskultur som liknar vår svenska i stora delar, därför blir en jämförelse med norsk rätt extra intressant.⁶⁵ Då verkningarna i Norge kan anses i stort sett direkt överförbara på det svenska systemet. Kapitlet inleds med en genomgång av gällande rätt, sedan följer en kort redovisning av en kommande utvidgning av den norska civilkuragelagen.

4.2 Lagstiftningen

I den norska straffeloven från 1902, som alltså är gällande, finns en bestämmelse i 387 § 1 st. 1p. som straffbelägger den som utan större fara eller uppoffring för sig själv eller andra, underlåter att hjälpa någon som befinner sig i uppenbar och överhängande livsfara. Hjälpen ska ges efter förmåga. I 387 § 1st. 2p. anges att likvärdigt ansvar gäller för den som under samma förutsättningar underlåter att genom anmälan eller liknande, efter förmåga avvärja eldsvåda, översvämning, sprängning eller liknande olycka som innebär fara för människoliv. Straffet är normalt böter eller fängelse i tre månader. Leder händelsen till döden kan fängelse i upp till sex månader bli aktuellt. Även straffeloven 327 § stadgar att det kan vara brottsligt att inte ingripa, det gäller under samma betingelser som ovan då någon

⁶⁴ SOU 2011:16 s. 46 f.

⁶⁵ Ibid.

underlåter att på begäran bistå en offentlig tjänsteman när sådant bistånd är nödvändigt för att förhindra ett brott eller en olycka.

4.3 Underlåtenhetsbrott

Likt den svenska garantläran kan ansvar genom underlåtenhet exempelvis uppstå genom eget föregående handlande.⁶⁶ Gärningsmannen döms då inte enligt den generella nödhjälpsbestämmelsen i straffeloven 387 §, utan döms t.ex. för dråp.⁶⁷ I ett rättsfall från 1978 hade en äldre berusad man gjort ett sexuellt närmande mot en yngre man när de färdades tillsammans i en motorbåt. Den yngre mannen hade slagit till den äldre mannen som föll överbord och drunknade. Den yngre mannen som inte försökt dra upp den äldre mannen utan körde därifrån dömdes för dråp. Slaget var att se som en rättsenlig nödvärnshandling, den yngre mannen dömdes således för underlåtenhet att hjälpa den nödställda äldre mannen ur vattnet.⁶⁸ Även en förälder som inte ger sitt nyfödda barn mat kan dömas för dråp.⁶⁹

4.4 Allmän skyldighet att bistå nödställd

387§ straffeloven är en allmän skyldighet att bistå nödställd, som dock endast innefattar situationer där människoliv är i fara. Som ett exempel kan nämnas en person som börjar bränna ner grannens hus endast blir ansvarig om han upptäcker att någon befinner sig i huset, skulle gärningsmannen veta att huset står tomt kan inget ansvar utkrävas under paragrafen.⁷⁰

Personen som förväntas handla behöver inte gå så långt att den riskerar någon större fara eller uppoffring för sig själv eller andra, men en viss uppoffring torde kunna krävas. Det krävs inte en insats som utsätter den

⁶⁶ Flera av de grunder för ansvar som åberopas enligt den svenska garantläran är desamma som ligger till grund för ansvar för underlåtenhetsbrott i Norge, Andenæs, Andorsen s. 127 ff.

⁶⁷ Andenæs, Andorsen s. 32 ff.

⁶⁸ Rt. 1978 s. 147.

⁶⁹ Andenæs, Andorsen s. 32 ff.

⁷⁰ Ibid s. 130.

handlingspliktige själv för allvarlig för liv eller hälsa. Att få blodfläckar i sin bil är inte tillräckligt för att ursäkta underlåtenhet.⁷¹

Kravet på att hjälp ska ges efter förmåga får bedömas utifrån den handlingspliktiges egen förmåga och vilka hjälpmedel som finns till buds.⁷²

I princip gäller handlingsplikten om det inte är uppenbart att den varit verkningslös, och trots att den hjälpbehövande fått assistans av andra tills den handlingspliktige förvissat sig om att ytterligare hjälp inte är behövlig.⁷³

Enligt straffeloven 387 § 1 st. 2p. torde det vara tillräckligt för ansvarsfrihet att den handlingspliktige gjort vad han kunnat för att avvärja faran, om hjälpförsöket misslyckats har rimligtvis ingen betydelse.⁷⁴

Reglerna om allmän skyldighet att bistå nödställd har förekommit sparsamt i norsk rättspraxis, det är främst när det har handlat om personer som dömts för annan brottslighet i anslutning till händelsen. I ett fåtal fall har bestämmelsen tillämpats vid drunkningstillbud, där misstanke synes ha förekommit om att olyckan haft mer kvalificerad brottslig bakgrund.⁷⁵

4.5 Reformarbetet

En kommission som tillsattes 1980 kom fram till att nuvarande bestämmelse om allmän skyldighet att bistå nödställd bör överföras till den nya strafflagstiftningen. Samtidigt menade kommissionen att bestämmelsen borde utökas till att omfatta även situationer där omfattande kropps eller hälsoskada uppkommit.⁷⁶

⁷¹ Andenæs, Andorsen s. 130.

⁷² Bratholm, Matningsdal s.211 ff.

⁷³ Ibid s.211 ff.

⁷⁴ Ibid s.211 ff.

⁷⁵ SOU 2011:16 s.46.

⁷⁶ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 202 ff.

4.6 Sammanfattning

Norge har som framgått ovan en civilkuragelag⁷⁷, och trots att den sällan används har Norge för avsikt att utvidga tillämpningsområdet. Det finns åsikter i doktrin som menar att lagstiftningen inte kan anses ha någon större preventiv inverkan på de som inte handlar av moraliska skäl, även om reglerna torde ha viss betydelse för samhällsmoralen.⁷⁸ Den tidigare nämnda händelsen i Fredrikstad pekar i vart fall inte på att lagstiftningen har någon nämnvärd påverkan på allmänhetens vilja att bistå en hjälpbehövande.

⁷⁷ Se kapitel 4.2 och 4.4.

⁷⁸ Andenæs och Andorsen s. 130.

5 Tidigare försök att införa en civilkuragelag

5.1 Allmänt

Det förekommer förhållandevis frekvent att frågan om en allmän skyldighet att bistå nödställd tas upp i riksdagen och i vissa fall även blir föremål för utredning.⁷⁹ Varje gång har det stannat vid att en sådan lagstiftning inte ansetts nödvändig.

Kapitlet kommer att lyfta fram den problematik som framhållits under de två senast genomförda utredningarna om en civilkuragelag, samt vilka negativa respektive positiva konsekvenser som kan urskiljas. En eventuell civilkuragelag kommer att sättas in i en rättslig kontext och vägas mot de vanligaste kriminaliseringsprinciperna.

5.2 Straffansvarets gränser

1996 kom utredningen *Straffansvarets gränser*.⁸⁰ Utredningen föreslog att en straffbestämmelse avseende underlåtenhet att bistå en nödställd skulle införas i brottsbalken. Underlåtenhet att tillkalla hjälp, att rädda eller på annat sätt bistå en nödställd person som befinner sig i allvarlig fara för liv eller hälsa, skulle enligt förslaget kunna dömas till böter eller fängelse i högst två år. Om ingripandet inte hade kunnat ske utan fara för den handlande eller någon annan, skulle ansvar inte kunna utdömas.

Frågeställningar av såväl moralisk som rättslig natur framträder vid en undersökning av frågan. Då det för de flesta torde vara en självklarhet att bistå någon som befinner sig i fara, blir frågan om det finns skäl att straffbelägga den som inte uppfyller denna moraliska skyldighet.⁸¹

⁷⁹ Se bl.a. bet. JuU 1971:16, bet. JuU 1972:18, bet. 1997/98:JuU9 samt, SOU 1996:185, SOU 2011:16.

⁸⁰ SOU 1996:185

⁸¹ Ibid s. 335 ff.

Utredningen fortsatte med att konstatera att det ur ett allmänt betraktelsesätt är att anse som stötande att vissa högst straffvärda beteenden inte omfattas av någon straffrättslig bestämmelse. Exempelvis om den som utan fara eller uppoffring för sig själv eller någon annan underlåter att rädda någon annan person som är på väg att drunkna, inte kan ställas till svars för detta. I sådana eller andra liknande situationer förefaller skillnaden mellan vad allmänheten torde finna straffvärt och vad lagstiftningen pekar ut som straffbart vara för stor.⁸²

Utredningen konstaterar vidare att det torde ligga ett värde i att i lag sätta en gräns för hur pass likgiltig en person kan tillåtas vara inför sina medmänniskors välmående. Även om det bakomliggande syftet med att införa en regel om underlåtenhet att bistå nödställd, innebärande att personer i lägre utsträckning ska utsättas för fara, inte får så stora praktiska konsekvenser så torde straffbestämmelser ha en viss moralförstärkande och handlinsdirigerande funktion. Enbart ett effektivitets- och nyttoresonemang kan inte vara avgörande vad gäller frågan om vad som bör vara straffbelagt. Mot denna bakgrund finner utredningen att en straffbestämmelse om underlåtenhet att bistå nödställd borde införas i brottsbalken.⁸³

5.3 Allmän skyldighet att hjälpa nödställda?

Till skillnad från vad utredningen *Straffansvarets gränser* kom fram till, avrådde utredaren i detta fall från att införa en straffsanktionerad allmän skyldighet att bistå nödställda personer.⁸⁴ En delvis annorlunda utgångspunkt antogs då konstaterandet att frånvaron av ett praktiskt behov att införa regleringen i fråga, innebär att de skäl som talar för en kriminalisering måste vara starka.

Det anfördes att argumenten för att införa en straffreglering måste vägas mot de skäl som talar emot. Moralbildande och folkuppfostrande argument är några av de som talar för en lagstiftning, och en del av dessa får anses ha

⁸² SOU 1996:185 s. 335 ff.

⁸³ Ibid s. 335 ff.

⁸⁴ SOU 2011:16 s.110.

avsevärd tyngd. Det tyngst vägande argumentet bygger på vilken form av samhälle vi vill ha: Ett begränsande där staten lämnar litet utrymme åt medborgarna, eller ett mer fritt där individens moraliska värderingar om vad som är ett korrekt förhållningssätt får styra. Ett generellt svar är att staten bör ge individen så stort handlingsutrymme som möjligt.⁸⁵

Ett eventuellt införande av en straffbestämmelse skulle riskera att legitimera de fall av underlåten hjälpplikt som inte når upp till gränsen för straffbarhet men som likväl framstår som klandervärda.⁸⁶ Vidare skulle enligt utredaren en allmän handlingsplikt att bistå en nödställd person kunna leda till att den som varit på platsen men underlåtit att handla, inte anmäler händelsen eller ställer upp som vittne vid en eventuell rättegång, för att undvika risken att bli misstänkt för brott.⁸⁷

Huvudlinjen i svensk rättstradition har varit att lagstifta för att lösa ett praktiskt problem. Ska något annat syfte uppfyllas genom lagstiftning, såsom moralbildande, krävs mycket starka skäl särskilt inom straffrätten. Några sådana mycket starka skäl föreligger inte vad gäller underlåtenhet att bistå en nödställd person.⁸⁸

5.4 Sammanfattning

Vid utredningarna om införandet av en civilkuragelag i Sverige har argument av främst moralstyrande karaktär, vägts mot argument av främst effektivitets- och nyttokaraktär. De båda utredningarna har kommit fram till skilda slutsatser, trots de relativt likvärdiga argumenten.

⁸⁵ SOU 2011:16 s. 111.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid s. 111 f.

⁸⁸ Ibid s. 112.

6 Analys

De mest straffvärda fallen av underlåtenhet att bistå nödställd, innefattas redan av strafflagstiftningen genom garantläran. Garantläran omfattar de fall då det finns en koppling mellan den underlåtande och antingen personen som befinner sig i fara, eller en viss farokälla. Även skyldighet att avslöja och hindra brott omfattar vissa starkt straffvärda fall av underlåtenhet att bistå en nödställd person då denna är utsatt för ett brottsligt angrepp, däremot är inte personkretsen avgränsad i dessa fall. Det sker dessutom en sporadisk utvidgning av de fall som innefattas i dessa regler, främst genom utvecklingen i rättspraxis. Införandet av en civilkuragelag vore enligt denna uppsats ytterligare en utvidgning av det straffbelagda området för underlåtenhetsbrott. Vad gäller Zarembas exempel om det nödställda barnet som är på väg att drunkna skulle var och en som har möjlighet att rädda barnet, också få en skyldighet att göra detta.

Vid en utblick till vårt grannland Norge kan konstateras att, trots en över hundra år lång tradition av lagstadgad allmän handlingsplikt för att bistå en nödställd person, så tillämpas lagen ytterst sparsamt. Någon större inverkan på för att påverka den som inte handlar av moralisk plikt tycks lagen inte ha. Trots detta anses regler om handlingsplikt vara värdefulla och självklara inslag i Norge. I ljuset av detta väljer Norge att vidga tillämpningsområdet, argumenten för detta är främst moralstyrande. Händelsen i Fredrikstad visar dock på att incidenter kan inträffa där ingen ingriper, trots en lagstadgad handlingsplikt. Inte heller har någon av de underlåtande personerna lagförts.

Det har framhållits att en kriminalisering behöver rättfärdigas och den som förespråkar en strafflagstiftning initialt måste visa på att en sådan är nödvändig. Enligt regeringen ska det beteende som önskas förebyggas utgöra påtaglig skada eller fara, i fallet om en allmän handlingsplikt kan underlåtenhet leda till sådan skada eller fara då en människa befinner sig i nöd. Dessutom krävs att sanktionen i fråga ska vara ett effektivt medel mot beteendet.

Det kanske starkaste argumentet för en strafflagstiftning på området är att lagen bör motsvara den allmänna rättsuppfattningen. Vad den allmänna

rättsuppfattningen innebär i detta fall förefaller dock oklart. Det är tydligt att de flesta anser det moraliskt berömvärt att bistå en nödställd person, och i de fall någon kan bistå med hjälp, utan risk för eget eller annans liv och hälsa, skulle nog de flesta finna det fullt rimligt att straffansvar åläggs den som inte ingriper. I synnerhet då andra till synes mindre allvarliga fall av underlåtenhet är straffbara, t.ex. underlåtenhet att lämna in hittegods. Ett införande av en civilkuragelag kunde därmed ses som ett sätt att få proportionalitet i lagstiftningen.⁸⁹ Ett annat argument för en lagstiftning är allmänpreventiva, de personer som redan har en moralisk inställning att det är riktigt att hjälpa en nödställd skulle få denna bekräftad, medan de som inte har denna moraliska värdering skulle bli auktoritativt undervisade om deras medborgerliga plikt. Det är dock tveksamt vilken inverkan strafflagstiftningen över huvud taget har på personer som inte är av uppfattningen att det är deras moraliska plikt att bistå en nödställd person.⁹⁰ Även kriminaliseringens symbolfunktion talar för en strafflagstiftning på området, då staten kan peka ut det oönskade beteendet som socialt förkastligt.

Ett grundläggande argument mot införandet av en allmän handlingsplikt att bistå en nödställd person är vilken typ av samhälle vi vill ha, det vill säga hur mycket ska staten inkräkta på individers valfrihet. Ett annat argument som kan anföras mot ett införande av en civilkuragelag är att nykriminalisering bör ske med stor försiktighet, enligt principen om *ultima ratio* ska kriminalisering användas som den sista utvägen. Enbart om lagstiftning kan förväntas förebygga ett visst beteende bör kriminalisering användas, om risken för upptäckt och påföljd är liten finns risken att respekten för systemet urholkas utan att ett beteende ändras.⁹¹ Ytterligare ett argument emot införandet av en civilkuragelag är risken att den som närvarat vid t.ex. ett våldsbrott eller en olyckshändelse undandrar sig från att vittna, om de inte har gjort, eller tror sig inte ha gjort vad som ankommer på dem för att bistå den drabbade och riskerar straff för detta.

⁸⁹ SOU 2011:16 s. 103 ff.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Ibid.

Enligt uppsatsförfattaren väger den moraliska aspekten som talar för kriminalisering tungt. Det är inte orimligt att argumentera för att risken för skada och fara är så påtaglig att den som förespråkar införandet av en kriminalisering på området, kan anses nått upp till en sådan nivå att vågskålen för- och emot strafflagstiftning är balanserad. Detta trots att regeringen uttalat att en kriminalisering ska vara ett effektivt medel mot beteendet i fråga. Fortsatt blir uppgiften att försöka väga de olika argumenten som existerar mot varandra, för att nå fram till en slutsats. Utifrån denna argumentation kan det anses vara så att de allmänpreventiva hänsynen är starka, att förmå personer att komma till sina medmänniskors undsättning är av vikt. Det kan tyckas tillräckligt att i mindre utsträckning styra befolkningens moraliska inställning mot vad som anses önskvärt i frågan. Utifrån detta resonemang skulle effektivitetshänsyn och en eventuell urholkning av lagstiftningen få sekundär betydelse. Däremot väger vittnesproblematiken tungt, det får anses av betydelse att så många personer som möjligt vågar vittna i en eventuell rättegång för att rättssystemet ska fungera. Det finns således starka argument som talar både för- och emot en civilkuragelag.

Utredningen *Straffansvarets gränser* förespråkade ett införande av en civilkuragelag, vilket avfärdades av regeringen och riksdagen främst av effektivitets- och nyttohänsyn. Medan utredningen *Allmän skyldighet att hjälpa nödställda?* kom fram till att någon sådan lag inte borde införas, utredaren använde i utredningen också främst dessa hänsyn i sin slutsats. Det faktum att de två senaste utredningarna på området har kommit fram till olika slutsatser om huruvida en civilkuragelag bör införas eller inte, visar på att det handlar om en delikat problematik. En lags effektivitet och nytta har visat sig vara så viktig att någon lagstiftning inte ägt rum, trots att de flesta är överens om att det är en moralisk plikt att bistå en nödställd person.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Betänkande

Betänkande JuU 1971:16, Justitieutskottets betänkande i anledning av motion om straffrättsligt ansvar för underlåtenhet att bistå annan person i nödsituation.

Betänkande JuU 1972:18, Justitieutskottets betänkande i anledning av motion om straffrättsligt ansvar för underlåtenhet att bistå annan person i nödsituation.

Betänkande 1997/98:JuU9, Straffrättsliga frågor

Propositioner

Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) Om lov om endringer i straffeloven, Mai 2005 nr 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpassning av annen lovgivning).

Prop 1994/95:23 Ett effektivare brottmålsförfarande

Prop 2000/01:85 Förberedelse till brott m.m.

Rättsfall

NJA 1930 s. 122.

NJA 1946 s. 712.

NJA 2005 s. 372.

NJA 2013 s. 588.

RH 1997:1.

Rt. 1978 s. 147.

Statens offentliga utredningar

SOU 1996:185 Straffansvarets gränser.

SOU 2008:3 Skyddet för den personliga integriteten.

SOU 2011:16 Allmän skyldighet att hjälpa nödställda?

Litteratur

- Abrahamsson, Olle: "Är civilkurage något att lagstifta om?". I: *Svensk juristtidning* 2011.
- Andenæs, Johs., Andorsen, Kjell: *Spesiell strafferett og formuesforbrytelsena*, Oslo 2008.
- Asp, Petter, Ulväng, Magnus, Jareborg, Nils: *Kriminalrättens grunder*, andra upplagan, Uppsala 2013.
- Bauhn, Per: "Rätt och orätt i lag och moral: ett normativt perspektiv på svensk rättskipning". I: *svensk juristtidning* 2012.
- Bratholm, Anders, Matningsdal, Magnus: *Straffeloven med kommentarer, tredje del. Forseelser*, Oslo 1998.
- Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman Per-Ole, Wennberg, Suzanne: *Brottsbalken – En kommentar*, studentutgåva 7, Stockholm 2013.
- Jareborg, Nils: *Allmän kriminalrätt*, Uppsala 2001.
- Lernestedt, Claes: *Kriminalisering – Problem och principer*, Uppsala 2003.
- Sjögren, Anders: "Högsta domstolen prövar garantläran". I: *Svensk juristtidning* 2014.
- Strahl, Ivar: *Straffrättens allmänna del*, nionde upplagan, Uppsala 1973.
- Zaremba, Maciej: "Orättens rötter". I *Moderna tider*, nr 62-63, årgång 6, 1995/1996.